

Türkiye-Çin Halk Cumhuriyeti İlişkilerinde Doğu Türkistan Sorunu

The Question of Eastern Turkistan in Turkey-People's Republic of China Relations

R. Kutay Karaca *

Özet

Türkiye'nin Batı uygarlığının bir parçası olduğu fikri akademik, siyasal ve ekonomik çevreler tarafından sıklıkla vurgulanan bir argüman olmuştur. Bu argümanla Türkiye'nin Asya'daki etki alanı göz ardı edilmiştir. 1990'lı yılların başında Batı Türkistan'daki cumhuriyetlerin bağımsızlıklarını kazanmaları, 11 Eylül saldırısı ve Asya'nın sürekli ivme kazanan gelişimi Türkiye'deki çevrelerin de bir nebze olsun Asya'ya yönelmelerine sebep olmuştur. Asya'nın en büyük, geleceğin süper gücü olmaya aday Çin Halk Cumhuriyeti ile olan ilişkiler ise hep ekonomik çerçeve içinde incelenmeye çalışılmış, diğer sorunlar fazla incelenmemiştir. Türkiye ile Çin Halk Cumhuriyeti arasında ikili ilişkilerde sürekli gündeme getirilen sorunların başında Doğu Türkistan'daki Uygur Türklerinin durumları yer almaktadır.

Anahtar Kelimeler; Doğu Türkistan, Batı Türkistan, Uygurlar, Türkiye, Çin Halk Cumhuriyeti.

Abstract

The academic, political and economic milieu always emphasize that Turkey is the part of the Western civilization. Turkey's influence on Asia ruled out this idea till the end of the Cold War. The independence of Western Turkistan republics, the September 11 attacks and Asia's permanent growth affected these environments. On the other hand, most of the studies concerning the regional power in Asia and promising global power, China, are economical. Turkish public opinion is not interested in any other issue. The main issue on the agenda of the relations between Turkey and China is the status of Uygur Turks.

Key Words; Eastern Turkistan, Western Turkistan, Uygur, Turkey, People's Republic of China.

Giriş

Orta Asya'dan, Batı Avrupa'ya kadar uzanan geniş bir yayılma sahasını akla getirince, Türklerin iki sahada büyük topluluklar teşkil ettiği görülmektedir.

* Dr., Araştırmacı

Görüş

Akademik
Bakış

219

Cilt 1, Sayı 1
Kış 2007

Bunlardan birisi Hazar Denizinin doğusundaki topraklar (Türkistan), bir diğeri de Türkiye'dir.¹

Rusya ile Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC) arasında kalan uçsuz bucaksız topraklar Türkistan sınırları içinde kalmaktadır ve bu nedenle de tarihin her döneminde Çinliler ile Ruslar arasındaki hegemonya çekişmelerinde ele geçirilmek istenen alanlar olarak gündeme gelmişlerdir.

Sovyet egemenliğinden sonra Rus emperyalizmi Türkistan topraklarında yaşayan Türkleri parçalayabilmek amacıyla çeşitli Türk boylarını öne çıkarmışlar ve bunlara dayalı ulus devletler kurularak Türkistan'ın günümüzdeki parçalı bir yapıya yönelmesine neden olmuşlardır. Sovyetler Birliği döneminde bütün Türkistan Rus işgali altına girmiştir. İkinci Dünya Savaşı sonrası Orta Asya'yı bütünüyle Rus egemenliğine bırakmak istemeyen Çin, Doğu Türkistan'ı işgal ederek kendi açısından bir denge sağlamaya çalışmıştır.²

Batı Türkistan olarak da adlandırılan bölge uzun yıllar Rus idaresi altında yaşamış, 1990'ların başında SSCB'nin dağılmasıyla özgürlüğüne kavuşabilmiştir. Bölgede beş Türk kökenli cumhuriyet kurulmuştur. Doğu Türkistan ise hala ÇHC hâkimiyetindedir.

Bu çalışma Doğu Türkistan sorununu iyi kavrayabilmek, konuya bakışta bilimsel olabilmek maksadıyla hazırlanmıştır. Çalışmada öncelikli olarak konunun tarihsel boyutu incelenecek, sonrasında ise soruna neden olan faktörlere değinilecektir.

Doğu Türkistan Tarihine Kısa Bakış

Uygur etnik adı Bilge Kağan yazıtında ilk defa 716 yılındaki olaylar sırasında, Uygur İlteberi'nin ismi vasıtasıyla zikredilmiştir. Bunun dışında da birçok yazıtta (Karabalgasun, Şine Usu, Tez II, Suci, İyme ve Şivet-Ulan) Uygur adına rastlanmaktadır. Çin kaynakları Uygurların Hunların neslinden olduğunu iddia etmektedirler. Çinliler Kök Türkler gibi onların da kurttan türediğini söylemektedirler. Uygurlara ait en eski kayıtların M.Ö. 176 ve 43 yıllarında Issık-Köl (Kırgızistan'daki Issık Göl) civarlarındaki kalıntılarda bulunduğu söylenmektedir.³

840 tarihinde bazı Uygur komutanlarının Kırgız Türkleriyle iş birliği yaparak Ötüken Uygur Kağanlığının sonunu hazırlamışlardır. Uygurlar bu karmaşa sonrası Ötüken'i terk ederek dağılmışlardır.⁴

1 Saadettin Gömeç, *Türk Cumhuriyetleri ve Toplulukları Tarihi*, Akçağ Yayınları, Ankara 2003, s.252.

2 Anıl Çeçen, *Türk Devletleri*, Fark Yayınları, İstanbul 2006, s.317.

3 Saadettin Gömeç, *Uygur Türkleri Tarihi ve Kültürü*, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Sayı 10, Ankara 1997, s.11-14.

4 Saadettin Gömeç, *Türk Cumhuriyetleri ve...*, s.253-254.

Uygurların Ötüken'deki hâkimiyetleri sona erince bir kısmı Karahanlıların hâkimiyetinde olan Beş-Balık ve Turfan yöresine gelmişlerdir. 1218 yılında Çengiz'in Türkistan'ı ele geçirmesinden sonra Uygurlar da tamamen Türk-Moğol kağanlığının tabiiyeti altına girmişlerdir. 15 nci asrın sonları, 16 ncı asrın başlarında Timur'un etki sahasına giren Doğu Türkistan, 1606 yılında Çağatay Hanedanlığından Emir İsmail'in eline geçmiş ve böylece Hocalar Hanedanı başlamıştır.⁵

Amursan'ın idaresindeki bir kısım Cungarların, 1755 tarihinde Çin ile ittifakı, Doğu Türkistan'ın Çinliler tarafından istilasını hızlandırmıştır. Çinliler Cungarların bağımsızlığını ortadan kaldırdıktan ve İli Bölgesi'ni kendi hâkimiyetleri altına aldıktan sonra 1755 yılından itibaren Doğu Türkistan'ı istila etme çabalarını artırmışlardır.⁶

Çin askerlerinin Doğu Türkistan'a girdiği 1755 tarihinden Yakup Bey'in iktidara geldiği 1865 yılına kadar süren 110 yıllık zaman "Birinci Çin İstilasısı" olarak geçmektedir. Bu dönemde çıkan isyanlar⁷ nedeniyle Çinliler istilayı tam olarak gerçekleştirememiştir.⁸

Yakup Bey (Muhammed Yakup Kuşbeyi) Türkistan'daki hocaların 500 yıllık soy ve nüfusuna son vermiştir. 1870 yılında Turfan ve Urumçi'yi ele geçirmiş ve Doğu Türkistan'ı birleştirmiştir. Rusların Batı Türkistan'ı istilasısı sırasında ortaya çıkan Yakup Bey Devleti İngilizler tarafından da desteklenmiştir.⁹ İngilizler bu devleti hem Rusya'ya, hem de Çin'e karşı bir tampon bölge olarak kullanmayı düşünmüşlerdir.¹⁰

Yakup Bey güçlenebilmek amacıyla Osmanlı Devleti'nden de yardım istemiştir. Osmanlı bütün alet edevatıyla birlikte 6 adet Krupp topu, bin adedi kullanılmış, bin adedi ise yeni olmak üzere 2 bin tüfek ile kapsül ve barut imaline mahsus tezgâh ve sair aletler göndermiştir. Bu yardımların yanında Kaşgar ordusunu eğitmek ve bu teçhizatın kullanılmasını öğretmek maksadıyla Enderunlu Murad Efendi'nin başkanlığında dört muvazzaf, dörtte emekli subay Hindistan üzerinden Kaşgar'a varmışlardır.¹¹

5 Saadettin Gömeç, *Uygur Türkleri Tarihi...*, s.67-68

6 Baymirza Hayit, *Türkistan; Rusya ile Çin Arasında*, Almanca'dan çeviri Abdülkadir Sadak, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları, No. 37, Nisan 1975, s.135.

7 Bu dönemdeki isyanlar:" Büyük-Küçük Hocalar İsyanı (1757-59); Üçturfan İsyanı (1765); Ziyavdin Hoca İsyanı (1815); Cihangir Hoca İsyanı (1854-28); Yusuf Hoca İsyanı (1830); Yedi Hoca İsyanı (1847); Velihan Töre İsyanı (1857); Kuçar ve Döngerler İsyanı (1864); İklil Kurban, *Doğu Türkistan İçin Savaş*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1995, s.71.

8 İklil Kurban, *a.g.e.*, s.71.

9 İklil Kurban, *a.g.e.*, s.83-85.

10 Saadettin Gömeç, *Uygur Türkleri Tarihi...*, s.72.

11 Mustafa Armağan, *Abdülhamid'in Kurtlarla Dansı*, Ufuk Kitap, İstanbul 2007, s.149-150.

Qazı

Akademik
Bakış

221

Cilt 1, Sayı 1
Kış 2007

Bu kişiler Yakup Bey'in ordusunu yetiştirmesinde çok büyük katkı yapmışlardır. Ancak devletin ömrü Yakup Bey'in ömründen öteye gidememiştir. Yakup Bey'in 1877'de ölmesiyle beraber Zo ZUNG Tang komutasındaki Çin ordusu tüm bölgeyi işgal etmiştir. 18 Kasım 1884 yılında Çin İmparatorunun emriyle bölgeye "yeni toprak" anlamına gelen "Şin Cang" ismi verilmiştir. Bundan böyle 1944 yılına kadar sürecek olan "İkinci Çin İstilasası" devri başlamıştır.¹²

İkinci Çin istilasası da Çinliler için bölgede tam bir istikrar yaratamamış, 1933 ve 1944 yılında çıkan isyanlarla 10 yıl arayla iki milli devlet kurulmuştur. Türklere karşı, Çinli valilerin ve diğer yöneticilerin kötü davranmaları üzerine 1931 yılında Hoca Niyaz Hacı liderliğinde, Kumul'da (Hami) bir isyan patlak vermiştir.

Bu konuda dönemin T.C. Dışişleri Bakanı Tefik Rüştü (Aras) tarafından İçişleri Bakanlığına yazılan teskere ekinde gönderilen dönemin Sovyetler Birliği'nin Türkiye Büyükelçisi M. Suriç'in Doğu Türkistan konusundaki izahatında, Hoca Niyaz Hacı'nın Çin Devleti içerisinde bir muhtariyet istediği ve bu konuda Urumçi valisiyle iş birliği yaptığı belirtilmektedir.¹³

Türkler arasında bir organizasyonun olmaması başka bölgelerden ayaklanmaya karşı yeterince yardım ulaşmasını engellese de 1933 yılında Turfan, Karaşahr, Aksu, Kuça ve Hoten'deki Türkler de ayaklanmaya katılmışlar ve Urumçi hariç bütün Doğu Türkistan kurtulmuştur. Kurtuluş sonrası "Milli İhtilal Komitesi" teşkil edilmiş ve "Şarki Türkistan Türk-İslam Cumhuriyeti" adı altında bağımsızlık ilan edilmiştir.¹⁴

Sovyetler Birliği'nin Türkiye Büyükelçisi M. Suriç; bu dönemde Hoca Niyaz Hacı dışında hareket eden ikinci grubun başında Eski Hotan Emiri Sabitüddin Molla'nın bulunduğunu, bu grupta Enver Paşa'nın bağlılarından Mustafa Ali Bey, Ahmet Şefik Bey ve Mahmut Nedim Beyin de yer aldığını ve İngilizlerle ilişki içinde olduklarını belirtmektedir. Söz konusu grubun Panislamist ve kısmen Panturanist şekilde yapılandığı ve teokratik bir yönetim tesis etmeyi amaçladığını ifade etmektedir.¹⁵

12 İklil Kurban, *a.g.e.*, s.84-85.

13 *T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi*, 030.10.258.735.5., Belgede Hoca Niyaz Hacı, Naci Niyaz olarak geçmektedir.

14 Kurulan cumhuriyetin İstiklal Mahkemesi Başkanı Abdülbaki oğlu Şeyh Sabit mali ve iktisadi anlamda örnek olması ve yol göstermesi maksadıyla Mısır Mebuslar Meclisi üyesi ve Genç Müslümanlar Cemiyeti Başkanı Dr. Abdülhamit Sait Bey'e bir mektup göndermiştir. *T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi*, 030.10.258.735.6.

15 *T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi*, 030.10.258.735.5. Sovyetler Birliği'nin Türkiye Büyükelçisi M. Suriç, bu grubun İngilizlere alet olarak Sovyet Rusya'ya karşı Doğuda tampon bir devlet

Suriç bu şekilde izahatta bulunsa da Berlin'de çıkan "Milli Yol" Gazetesine beyanatta bulunan Mustafa Ali Bey kendisine sorulan Şehzade Cemal Efendinin Doğu Türkistan'a gidip, gitmeyeceği yönündeki soruya verdiği cevapta; bunun mümkün olmadığını, böyle bir girişimin grubu cumhuriyetçi ve saltanatçı diye ikiye ayırabileceğini ayrıca Doğu Türkistan'ın bütün ümidinin Gazi Türkiye'sinde olduğunu söylemiştir. Türkiye'yi kendilerinin örnek olarak alması konusunda ise Mustafa Ali Bey; "Cumhuriyetçilik şimdiki Türk Dünyası için bir idare sistemi meselesi değil, mefkure birliği, yol birliği meselesidir. Bugün Türkiye krallık usulünü kabul ve Gazi'yi hakan ilan ederse, zannederim ki Şarki Türkistan o gün Hoca Niyaz Hacı'yı padişah ilan eder... Bizim bu me-saimizin Türk Dünyası için zararı olduğunu dünyada bir tek adam, yani Gazi söylese O'nu dinleriz. Türk Milleti ne kazandıysa bir kahramana itaat ederek kazanmıştır. Türkiye'yi kurtarmayı bilen Gazi, elbette bu işi bizden daha iyi bilir der ve yolumuzdan çekiliriz."¹⁶ demektedir.

Söz konusu bu hareketlerin dönemin T.C. Dışişleri Bakanlığı tarafından aynı ırktan bir toplum tarafından bağımsızlık amaçlı yapılması itibariyle memnuniyetle ve takdirle karşılandığı ancak bu hareketlerin gerek irticai, gerekse dış ülkelerin etkisinde kalması sebebiyle din ve devlet işlerini tamamen ayırmış olan Türkiye'nin ilkelerine uygun olmayacağı anlaşılmaktadır. Bu kapsamda İçişlerine yazılan ve Başbakan'a bilgi verilen yazıda Türk basınını konuya yorumsuz yaklaşması ve yalnızca ajans haberlerini yayımlamasının sağlanması istenilmektedir.¹⁷

Mustafa Ali Bey kendi gruplarına karşı Türk Hükümetinin şüphe ile bakmasının kendisinin Serbest Cumhuriyet Fırkası mensubu olmasına bağ-lamakta, bunun yanında Türkiye'nin Doğu Türkistan konusunda tek kuvvet olduğunu ve Türkiye'nin kendilerine güvenmesi gerektiğini belirtmektedir.¹⁸

Doğu Türkistan'daki bağımsızlık hareketlerinin Batı Türkistan'a taşınmasından korkan Rusya, Çin'e yardım etmeye başlamıştır. Bu dönemde Dunganlarla Uygurlar arasında da kopmalar görülmekte ve Dunganların beş bin Uygur'u öldürdüğü bilinmektedir.¹⁹ Dolayısıyla yeni kurulan devlet Ruslar, Çinliler ve Dunganlarla savaşmak zorunda kalmıştır. Bu savaşlar sırasında ikili oynayan Rusya ile Hoca Niyaz Hacı'nın Rusya'ya bağlanmak için gizlice

amaçladığını ve bu faaliyetin Türkiye'de vuku bulan Şeyh Sait isyanıyla benzerlik gösterdiğini belirtmektedir.

16 T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 030.10.258.735.7.

17 T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 030.10.258.735.5.

18 T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 030.10.258.735.7.

19 T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 030.10.258.735.7.

Gazi

Akademik
Bakış
223
Cilt 1, Sayı 1
Kış 2007

anlaşması hükümette de ayrılıkların çıkmasına neden olmuştur.²⁰ Ruslar, Çinliler, Dunganlar ve Hoca Niyaz Hacı'yla savaşmak zorunda kalan Milli Kuvvetler 1934 yılında yenilmiştir. Hoca Niyaz Hacı Urumçi valisi yapılmıştır.*

Sovyetler Birliği'nin Doğu Türkistan'daki etkisi II nci Dünya Savaşı sırasında daha da artmış, Çin topraklarında yer alan bölge resmi olmasa da bir Sovyet baskısı altına girmiştir. Çin tarafından atanan valiler merkezi hükümetin emirlerine ve uygulamalarına aldirmamakta ve Sovyetler Birliği ile hareket etmektedir. Hatta Doğu Türkistan'a gitmek için Chungking'deki (Savaş dönemi Çin başkenti) Sovyet sefaretinden vize alma zorunluluğu getirilmiştir.²¹

1938 yılında Çin Komünist Partisi'nin altıncı kurultayında "Çin'deki azınlık milletler Çinlilerle eşit haklara sahip olacak" beyanını Türkleri komünist güçlerin yanında yer almaya itmiş ve komünistlerle birlikte Çang-Kay Şek kuvvetlerini mağlup ettikten sonra 7 Kasım 1944 yılında "Şarki Türkistan Cumhuriyeti"ni ilan etmişlerdir. Bu ikinci bağımsız devletin kurulması sonrasında da Rusların Batı Türkistan ile ilgili kuşkularından dolayı yeniden devreye girdikleri ve kurulan yeni hükümetle milliyetçi Çinlilerin 1946 yılında barış imzalamalarını sağladıkları görülmektedir.²² Bu dönemde Rusların Uygurlarla birlikte hem komünistleri, hem de milliyetçileri destekler bir tutum sergiledikleri görülmektedir.

Bu devletin ilk işinin eğitim-öğretim sistemini geliştirmek olduğu dikkat çekmektedir. Devletin hâkim olduğu bölgelere, köylere hatta konar-göçer hayat süren ve hayvancılıkla iştigal eden bütün yaylalara okulların açıldığı görülmektedir. Devlet içindeki azınlıklar dâhil her kesime kendi dilinde eğitim imkânı verilmiştir.²³

Bu dönemde halkın aydın kesimiyle devlet memurlarının siyasi kimlik konusunda ayrılık yaşadığı görülmektedir. Aydınlar komünist bir yaklaşım sergilerken, devlet memurlarının Türkiye'nin örnek alındığı bir sistemi istedikleri bilinmektedir. Bu iki grup arasındaki siyasi ve ideolojik çekişme 1947 ve 1948 yıllarında doruğa çıkmıştır. Bu dönemde milli bütünlük bozulmuş ve 1949 yılının sonlarına doğru ÇKP'nin Doğu Türkistan'ı işgal planı için çok müsait bir ortam kendiliğinden oluşmuştur.²⁴

20 Saadettin Gömeç, *Uygur Türkleri Tarihi...*, s.74-75.

* Hoca Niyaz Hacı; General Abdu Niyaz'ın Mayıs 1937'deki ayaklanmasına taraftar olduğundan hapsedilmiş ve Nisan 1942 yılında bir gaz hücrelerinde öldürülmüştür.

21 T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 030.10.257.728.16

22 Saadettin Gömeç, *Uygur Türkleri Tarihi...*, a.g.e., s.75.

23 M. Niyazi Mahmutoğlu, *Doğu Türkistan, Esaretteki Ülke*, Eğitim Vakfı Yayınları 1987, s.97 - 99.

24 M. Niyazi Mahmutoğlu, a.g.e., s.101-106.

1949 yılında Çin'deki iç savaşı kazanan komünistler Doğu Türkistan'ı üçüncü kez işgal etmişlerdir. Bu işgal ÇHC'nin hâkimiyetinin bugüne kadar sürmesini sağlamıştır.

ÇHC'nin kurulduğu günden itibaren Doğu Türkistan dahil azınlıklara karşı izlediği politika bazı açılımlar sağlansa da çok büyük değişimler göstermemiştir. Batı'nın ülkeye yaklaşımı ekonomik politikaların meyvesini vermeye başladığı 1990'ların sonuna kadar da bu politikaların etkisinde yürütülmüştür.

ÇHC'nin Milliyetçilik Anlayışı ve Azınlıklar

Günümüzde etnik kimliğin nasıl şekillendiği konusunda çeşitli tartışmalar yapılmaktadır. Bu konuda ilkçi (primordialist) ve yapısalcı (Konstrüktivist) yaklaşımlar ön plana çıkmaktadır.

İlkçi yaklaşım milletleri antik geçmişine göre şekillendirmektedir. Clifford Geertz ilkçi bağımlılığı; birinci derecede akrabalık bağlantısına sahip olmak, belirli bir dinsel topluluk içerisinde doğmak, belirli bir dili konuşmak ve belirli bir sosyal dayanışmanın içinde olmak olarak tarif etmektedir. Geertz; etnisiteyi oluşturan öğeleri de; doğruluğu kabul edilmiş kan bağları, ırk, dil, bölge, din ve gelenek olarak belirtmektedir.²⁵

Bu bakış açısında, bir etnik grup bireylerin doğduğu ve üyesi olmaya başladığı grupla akrabalık bağlarını devam ettirmekte, bu sayede diğer grup üyeleri ile bağı sonucunda etnik grubun dil, ırk, din, gelenek, adetler, yemekler, giyim ve müzik gibi gerçek kültürel kazanımları ile belirli bir bölgesel alanları olmaktadır. Çinlilerin tarih boyunca bu yaklaşıma göre politika izledikleri, azınlıkları; dil, din, bölge ve gelenek olarak ayırmadıkları görülmektedir.

Yapısalcılar ise; etnik kimliğin toplumsal olarak yaratıldığı ve insan davranışları ve tercihleri arasında yaratılan bir üretim süreci olduğu üzerinde durmaktadırlar.

Yapısalcılar için; gerçek konu insanların kendisini kültürel ve fiziksel olarak diğerlerinden nasıl ayrı tanımladığıdır. Ortak bir soy paylaşımından daha ziyade, bir grup içindeki etnik faktörlerin siyasi olarak harekete geçirilmesi daha uygundur.²⁶

25 Meral Öztoprak Sağır ve H. Serkan Akıllı, "Etnisite Kuramları ve Eleştirisi", *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Mayıs 2004, C 28, No. 1, s.9. daha detaylı bilgi için bkz: Clifford Geertz, "Primordial and Civic Ties", *Nationalism*, Der. A. D. Smith ve J. Hutchinson, Oxford Yayınları, 1994, s.29-34.

26 Abanti Bhattachary, "Conceptualising Uyghur Separatism in Chinese Nationalism", *Institute for Defence Studies and Analyses, Strategic Analysis*, Vol. 27, No. 3, Temmuz-Eylül 2003, s.359.

Bu yaklaşım Çinlilerin tarih boyunca izlediği azınlık politikalarıyla uyuşmakla birlikte Çinlilerin Marksist ve yapısalcı yaklaşımlardan bir karışım yaptığı da görülmektedir.

Dünyanın % 7'sini kapsayan ama % 22 nüfusunu doyurmayı başaran ÇHC; ülkenin kendine ait tarihsel ve milli niteliğini zedelemeyecek, bu niteliklere uygun koşulları taşıyacak bir demokrasi ve insan hakları politikalarından yana olduğunu açıklamaktadır. Bu bağlamda "Üç Temsil Teorisi" ortaya atılmıştır. Bu teori; gelişmiş üretici güçlerin ilerlemesini, gelişmiş kültüre yönelimini teşvik etmeyi ve Çin halkının çoğunluğunun temel çıkarlarını gözetmeyi amaçlamaktadır.²⁷ Bu teori temelde Marksizm'in günümüzde ÇHC'de uygulanışını ve ÇHC'de ulaştığı durumu göstermektedir.

Teoride ortaya atılan çoğunluğun temel çıkarlarını gözetme prensibi Han etnik kökenli Çinlileri kapsamaktadır. Dolayısıyla iç istikrarı yani Han kökenlilerin yaşayışını etkileyecek her türlü girişim engellenecektir.

Bu noktada ülkenin bütünlüğünü tehdit eden ve iç istikrarı etkileyecek her türlü faaliyet çoğunluğa karşı yapılmış sayılacak ve bu eylemler Çin usulü demokrasi anlayışına uymayacağından terörist eylemler olarak adlandırılacaktır.

Çin Komünist Partisi'nin milliyetçilik anlayışı etnik unsurların istekleri gündeme geldiğinde belirginleşmiş, Soğuk Savaş sonrasında ise daha sesli ifade edilir hale gelmiştir. Bu ifade uluslararası sistemin ÇHC'deki demokratik gelişmeleri ve insan haklarını ön plana çıkaran tutumu nedeniyle daha da sertleşmiş ve milliyetçi anlayışta tırmanma görülmüştür.

ÇHC'nin milliyetçilik anlayışı etnik grupları kendine benzetme üzerine kurulmuştur. Bu noktada ÇHC'nin milliyetçilik anlayışını ırk kavramına bağlamadığını ve kendine benzetmeyi çabuklaştırma adına ortak kültürü ön plana çıkarma gayreti içerisinde olduğunu görmekteyiz. Bu anlayış "Çinli kimliği"ni ortaya koyma gayreti göstermektedir. Bu tutum tarih boyunca kurulan Çin imparatorluklarının izlediği politikalarla benzeşmektedir.

Azınlıklar konusundaki Çin devlet politikasının merkez doktrini olan benzetme politikası, Çin imparatorluk politikasının devamı niteliğindedir. Çin imparatorluk politikası, Çin devletinin bir ulus olarak değil bir uygarlık olarak kavramlaştırılmasına dayanmıştır.²⁸

27 "China's Human Rights Progress: Eight Historic Changes (01/06/03)", (Erişim) <http://www.china-embassy.org/eng/zt/zgrq/t36672.htm>, 04.04.2007.

28 Tu Wei Ming, *The Living Tree: The Changing Meaning of being Chinese Today*, Stanford University Press, Stanford 1994, s.2.

Avrupa ulusallaşma sürecini yurttaşlıkla bir tutarken Çin'de bu tarihsel-kültürel bir kavram anlamına gelmektedir. Bundan dolayı azınlık terimi Çin'de ayrılıkçı bir siyasi kimliği değil bir kültürel kimliği ifade etmektedir.²⁹

ÇHC'de Uygarlaşmış devlet kavramı, böylece, kendi kaderini tayin sorunundan söz edilmeden tüm milletlerin uzlaşabileceğinin altını çizmektedir. Bu ÇHC'nin Uygurları neden Çin uygarlığının ve bundan dolayı Çin ulus başlığının ayrılmaz bir parçası olarak gördüğünü göstermektedir. Köklü Çin ulus ve ulusalcılık kavramı Çin'in azınlıklara karşı uyguladığı mevcut politikasıdır.

Milliyetçilere göre ÇHC'nin mevcut resmi politikası üç bakış açısına sahiptir. Bunlar: etnik sınıflandırma projesi, özerkliği ve baskı politikalarını sınırlandırmadır. Bu üç bakış açısı Uygurlarda milliyetçilik anlayışı konusunda ters tepmiş ve 1949 sonrasındaki dönemde etnik kimliklerini güçlendirici bir etkide bulunmuştur.³⁰

Çağdaş Uygur entelektüellerine göre ise, Uygur milliyetçiliği ya da Türk milliyetçiliği Mançuların Doğu Türkistan'ı 1759 yılında fethetmesinden sonra doğmuştur.

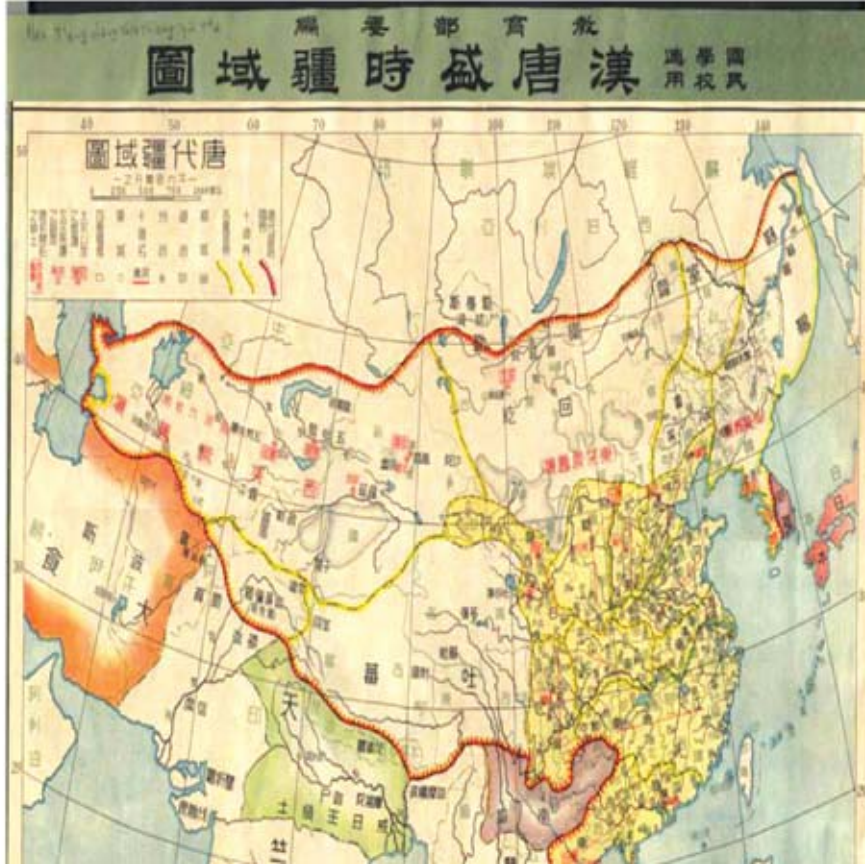
Günümüzde Çin milliyetçiliği güçlü bir millet yaratma fikrine ve buna güçlü bir statü ekleme idealine dayanmaktadır. ÇHC "Küresel Güç" olma parçasını tarihten gelen "Büyük Çin" projesiyle birleştirmek istemektedir. Bu projede Doğu Türkistan Batı'ya açılımın kapısı durumundadır. Böylelikle Büyük Okyanustan Hazar'a kadar uzanacak bir ülke yaratılacaktır.

Tarihsel olarak baktığımızda da bu fikirlerin çok eskilere dayandığını görmekteyiz. Han ve Tang hanedanlarının en kuvvetli dönemlerinde ele geçirilen bölgelerin planlarının ortaya konduğu harita bunun en güzel örneklerinden birini oluşturmaktadır.

Harita ÇHC'nin günümüzdeki hedeflerini göstermesi açısından önemlidir. Keza 1950'lerin sonunda Mao'nun bu haritayı ya da buna benzerlerini ileri sürerek Sovyetler Birliği'nden toprak istediği bilinmektedir.

29 Abanti Bhattachary, *a.g.m.*, s.363-364.

30 Abanti Bhattachary, *a.g.m.*, s.364.



Harita. Han ve Tang hanedanlarının en kuvvetli dönemlerinde ele geçirilen bölgeler*

Çinli Sosyolog Fei Xiaotong azınlık grupları tanımlamaya çalışmış,³¹ hükümet bu detaylı çalışmayı devam ettirmiş ve 1953'te bu grupları ortaya çıkarmak için bir alan araştırması yapmıştır. Böylece, Han ulusundan (% 91.96) geri kalan 56 etnik grubunda azınlık ulusunu oluşturduğu görülmüştür. Bu azınlıkların günümüzde nüfusa oranı ise % 8.4'dür. Çin'deki milliyetçiliği tanımlama da, ÇHC hükümeti Stalin'in bir ulus için gerekli olan dört temel tanımlamasını kullanmaktadır. Stalin'e göre bir ulus dört zorunlu elemente

* Harita Prof. Dr. Ahmet Taşağıl'dan alınmıştır. Haritada Türk kökenli halkların yaşadığı yerler ÇHC sınırlarına dahil edilmiş durumdadır. Kırmızı yazılar ise Doğu ve Batı Göktürk ülkelerini göstermektedir.

31 Daha fazla bilgi için Bkz. Fei Xiaotong, *Plurality and Unity in the Configuration of the Chinese People*, Hong Kong Çin Üniversitesi Yayını, Kasım 1988, s.167-221.

sahip olmak zorundadır: ortak dil, ortak coğrafi yaşam alanı, ortak ekonomik hayat ve ortak kültüre dayalı bir ortak ruh.³²

Bu kavrama yakın olarak Sun Yat Sen'in beş Çinli savı dikkat çekmektedir: Han, Mançu, Mongol, Tibetli ve Hui (Tüm Müslümanlar). Fikir, Çin'in tüm insanların bir ulusal devrim yapmak, son Çin hükümrancılığını yıkmak ve böylece modern bir ulus yaratmak amacını desteklemesine ihtiyacı olduğu şeklindedir. Yat Sen beş Çinli tipini tanımlarken onun nihai hedefi tüm ulusları benzetmek ve Çin'i "Çin ırkı" adı altında birleştirmektir.

Bu benzetme politikası 1939 yılında Chiang Kai-Shek tarafından daha da geliştirilmiştir. Chiang Kai-Shek'in Çin'in Kaderi kitabı açıkça şuna dikkat çekmektedir. Çin'deki beş insan ırksal ya da kan farklılıklarına bağlı olarak değil dinsel ve coğrafik farklılıklarına göre dizayn edilmişlerdir. Kısacası, Çin'deki bu beş insan tipi arasındaki fark bölgesel ve dinsel farklılıklardır, ırksal ya da soyla ilgili değildir. Milliyetçiler gibi Komünistler de Japonya ve Milliyetçi Partiyle (Guomintang) savaşmak için benzer benzetme ilkeleri izlemişlerdir. Aslında azınlık nüfusunu göstermek için sadece ulus kelimesinin önüne, bir "küçük" öneki getirilerek bu teknik fark sağlanmıştır. Komünistler 1949 sonrası ulusların sayısını beşten ellialtıya çıkarmıştır.³³

Sun Yat Sen ve onun varisi Chiang Kai-Shek'in Çinli yaklaşımında azınlık olarak Uygurların veya daha geniş ifadeyle Doğu Türkistan Türklerinin yer almadığı, bu unsurların etnik olarak Han olan Çinli Müslümanların içine yerleştirildiği görülmektedir. Günümüzde ÇKP'nin izlediği politikalarında bu düşünceden fazla bir değişim göstermediği de açıktır.

ÇHC'nin 1954, 1975, 1978 ve 1982 tarihli Anayasaları bölgesel otonominin nasıl birleştirileceğinin prensiplerini göstermektedir. 1975 anayasası konuyu sadece bir maddede ele alırken, 1982 anayasası 11 maddede bölgesel otonomi alanlarını ele almaktadır.

1982 anayasasının önsözü "Bölgesel özerkliğin azınlık milletlerinin yoğun olarak yaşadığı alanlarda olabileceğini ve buradakilerin bu hakkı elde edebilecekleri şartını koymaktadır.³⁴

Özerk bölgeler ÇHC'nin ayrılmaz parçaları olarak görülmektedirler. Otonomi sistemi görünüşte daha derin etnik kimlik kaynakları olan, din ve geleneklerden ziyade dil ve folklorla dayandırılmaktadır. ÇHC aslında sınırlı

32 Abanti Bhattachary, *a.g.m.*, s. 364.

33 Abanti Bhattachary, *a.g.m.*, s. 365.

34 "China Constitution 1982 Section VI: Self-Government of National Autonomous Areas", *ÇHC Anayasası 1982*, (Erişim) http://www.oefre.unibe.ch/law/icl/ch00000_.html

bir özerklik ilkesi benimsemiş ve devasa askeri yapısı ile bölge üzerinde güçlü bir kontrol meydana getirmiştir.

Doğu Türkistan'ın Stratejik Önemi

Politik, ekonomik ve demografik olarak Uygurların yaşadığı, Pekin hükümeti için çok önemli olan bölge, resmi olarak Sincan Uygur Özerk Bölgesi olarak adlandırılmaktadır. Bölge Çin kıtasının altı özerk bölgesinden birisidir. Sekiz Orta Asya devleti ile sınırı vardır.

Çin'in imparatorluk hanedanları ve sonrasında Komünist hükümet, ÇHC'nin stratejik ve hassas bir bölgesi olan Sincan bölgesini kontrol etmenin çeşitli yollarını denemiştir.

Ulus ve ulusçuluk söylemi ÇHC'nin çevre topraklar ve halkları üzerindeki kontrolünü meşrulaştırmak için kullanılırken; Han nüfusunun transferi ve PLA (Halk Kurtuluş Ordusu)'nın konuşlandırılması gibi pratik adımlar bu kontrolün güçlenmesini sağlamıştır.

Aslında, aslen Han olmayan (non-Han) Mançular (Qing Hanedanlığı) Çin'in dış bölgelerinde Rus yayılcılığı engellemek amacıyla nüfus transferi stratejisini uygulamışlardır. Sincan, Manço bölgesine resmi olarak ancak 1884'te dahil edilmiştir. Çin Komünist Partisi de aynı nüfus stratejisini izlemiş ve 1955'te merkezi ve oldukça kontrollü üniter bir devlet içinde Sincan'a "otonom bölge" statüsü vermiştir. 1960'dan sonra, ÇHC - Sovyet uyuşmazlığının büyüdüğü sırada, bölgeye büyük PLA garnizonları konuşlandırılmıştır.

Bölgenin sahip olduğu büyük miktardaki doğal kaynaklar ülkenin ekonomik büyümesinde önemli yer tutmaktadırlar. Bölge, ülkenin petrol rezervlerinin 3/1, uranyum ve önemli miktarda kömür kaynağına sahiptir. Ayrıca bölge ülkenin pamuk ihtiyacının yarısına yakınına karşılamakta ve zengin altın ile bakır kaynaklarını barındırmaktadır.³⁵

Çin Haber Ajansı Xinhua; bölgede yeni dört petrol sahasının ve gaz alanının keşfedildiğini, bulunan bu kaynaklardan milyonlarca ton petrol ve 160 milyon m³ doğal gaz elde edileceği yönünde haber yayımlamıştır.³⁶

Bu zengin doğal kaynakların yanında bölge ÇHC'nin Orta Asya, Kafkasya ve Avrupa'ya açılımını sağlamaktadır. Bölge insanının etnik yapısı Orta Asya Devletleriyle iletişimi kolaylaştırmaktadır. Ayrıca ÇHC'nin gelişmiş bölgelerine batıdan gelebilecek saldırı içinde tampon görevi yapmaktadır. Dolayısıyla bölge hem doğal kaynak bakımından, hem de güvenlik nedeniyle stratejik öneme sahiptir.

35 Arienne M. Dwyer, *The Xinjiang Conflict: Uyghur Identity, language Policy, and Political Discourse*, East - West Center Yayını, Policy Studies 15, Vaşington, 2005, s. 4.

36 "PRC Xinjiang Records Economic Growth", *Xinhua*, 22 Mart 1996,

Nüfus ve Benzetme Politikası

2002 nüfus sayımı sonuçlarına göre 8.2 milyon Uygur nüfusunun yanı sıra bölgede küçük Kazak, Kırgız, Oyrat, Mongol, Sibe, Hui (Müslüman Çinliler) ve diğer gruplarda bulunmaktadır.³⁷ Ünlü İpek Yolu'nun üzerine yerleşmiş olan Uygurlar Doğu ve Batı arasındaki kültürel değişimde ve tek bir kültürün ve kendilerine ait bir uygarlığın gelişmesinde önemli bir rol oynamaktadır.

1990'ların başında bölgenin kalkınma programına alınması bölgenin Han istilasına uğramasına neden olmuştur. 1953'te 300,000 olan rakam 1990 da 6 milyona yükselmiştir. Bu istila, bölge toprakları ve doğal kaynakları üzerinde rekabet yaşanmasına sebep olmuştur. 1949 yılında % 87 olan Türk nüfusu 2002 yılında % 53'e düşerken, 1949'da % 7 olan Han nüfusu Çinli Müslümanlar Hui'lerle birlikte 2002 yılında toplam nüfusun yaklaşık % 45'ini teşkil etmektedir. Bu durumun oluşmasında ağır baskı gören Uygurların bağımsızlıklarını kazanan Orta Asya'ya göçü de etkili olmuştur.³⁸

Tablo 1. Sincan Uygur Özerk Bölgesinde Nüfus Değişimi

Etnik Gruplar	1949	1995	2002
Han	% 7	% 35	% 40.61
Uygur	% 75	% 48	% 47
Kazak	% 10	% 7	% 5
Kırgız	% 2	% 1	% 1
Hui	% 3	% 4	% 4
Moğol	% 1	% 1	% 1
Diğer	% 2	% 1	% 1

Kaynak: Sincan Uygur Özerk Bölgesi İstatistik Bürosu, Nisan 2001,

Kalkınma programı benzetme politikasının bir parçasını oluşturmaktadır. Bu programla ÇHC hükümeti bölgenin nüfus dengelerini değiştirmeyi başarmış ve bu politika tüm dünyaya azınlık bölgesinin kalkındırılması olarak sunulmuştur.

Bu politikayla birlikte Çin'in batısında etnik olmayan yeni bir Sincanlı kimliği yaratılmış ve medyada resmen ilan edilmiştir. Günümüzde birçok Han da kendini bu şekilde tanımlamaktadır. Sincan'da Han nüfusunun büyük

37 Arienne M. Dwyer, *a.g.e.*, s 3.

38 Uygurluların yaptıkları göçler ve karşılaştıkları zorlukları incelemek için bkz. Godfrey Lias, *Göç*, Boğaziçi Yayınları, 1992, G.C. Kazakbalası, *Göçten Sonra*, Türk Dünyası Araştırma Vakfı Yayınları, 1980.

oranda artması Sincan Uygur Özerk Bölgesindeki Uygurların yok edilip edilmeyeceği konusundaki tartışmaları da harekete geçirecektir.³⁹

Doğu Türkistan için diğer bir önemli konu ise son yıllarda bölgedeki nüfus oranını değiştirmek amacıyla Han kökenlilerin bölgeye göç ettirilmesi ve bölgenin doğal kaynaklarının ÇHC tarafından adaletsiz şekilde kullanılarak bu insanlara dağıtılması oluşturmaktadır.

Uygur bölgesine Çinlilerin göç ettirilmesi ise Uygur Türklerinin iş imkânlarına ciddi olarak etki etmektedir. ABD Kongresinin insan hakları raporuna göre bölgedeki petrol işçilerinin % 99'unu; işverenlerin, yerel hükümetin ve önde gelen endüstrilerin % 95'ini Han Çinlileri oluşturmaktadır. Aynı raporda ÇHC hükümetinin bölgenin doğal zenginliklerini de bölge halkının kullanımına vermediği görülmektedir. Doğu Türkistan'dan her yıl çıkartılan 100 milyon ton petrol ürünü Çin'in diğer bölgelerine gönderilmekte, Çin maden şirketleri de bölgedeki maden kapasitesinin % 85'ini kontrol etmektedir.⁴⁰

Keza Bu durum özellikle Türk azınlıkların kültürü ve dilleri üzerinde güçlü bir baskı oluşturmaktadır. ÇHC özellikle eğitim politikalarında uyguladığı kısıtlamalarla bu baskıların daha da artmasını sağlamaktadır.

Azınlıklarda Eğitim Sorunu

ÇHC'nin Ulusal Temele Dayalı Bölgesel özerklik Kanununun 37. maddesi çeşitli azınlıkların bir arada olduğu okul ve diğer eğitim kurumlarında mümkün olan her zaman, kendi dillerindeki ders kitaplarını kullanabileceklerini, kitle iletişim araçlarında kendi dillerinde yayın yapabileceklerini belirtmektedir.⁴¹

Bölgedeki okullarda, karışık etnik gruplardan öğrenciler aynı sınıflarda bulunmasına rağmen, anaokullarından üniversitelere kadar Çince ve Çince olmayan -Uygur dili sınıfları- şeklinde ayrılmışlardır. Böylece Uygurca bölgede azınlık dili statüsünde sayılmaktadır.⁴²

Ancak Çin sınırları içinde herhangi bir dilin yaygınlaşması potansiyel olarak problemlerle bir konudur. Yalnızca Türkçe'nin 1996 yılından itibaren konuşma dilinde kabul edilebilir olmasına rağmen Türk sıfatının hiçbir şekilde kullanılmasına izin verilmemektedir. Yine Türk kültürü, Türk insanı gibi kullanımlar da yasaktır.

39 Arienne M. Dwyer, *a.g.e.*, s 30.

40 R. Kutay Karaca, "Türkiye - Çin Halk Cumhuriyeti İlişkilerinde Sorunlar ve Çözümler", *Türk Dünyasının Problemleri ve Çözüm Önerileri*, Editörler; Necdet Öztürk ve Ali Satan, IQ Yayınları, İstanbul, Temmuz 2007, s. 369.

41 Arienne M. Dwyer, *a.g.e.*, s 35.

42 Arienne M. Dwyer, *a.g.e.*, s 21.

Pekin'deki otoriteler için Kazaklar, Kırgızlar, Uygurlar, Tatarlar ve Özbeklerin de kendilerini Türk olarak görmeleri şüphesiz korku duyulan bir şeydir. Birinin kendini Türk olarak tanımlaması, Çin liderlerinin bakış açısıyla, Boğazlardan Güney Sibiry'a kadar olan bölgede korkulan Pantürkizm için ilk adım olarak değerlendirilmektedir.

İngiltere'deki Durham Üniversitesi Çağdaş Çin Çalışmaları Merkezi Direktörü ve Orta Asya-Kafkasya Enstitüsü araştırmacısı Dr. Michael Dillon tarafından kaleme alınan makalede; Çin makamlarının 2002 Mayıs ayında aldıkları Sincan Üniversitesindeki derslerin Uygurca okutulmaması kararından sonra, bu kez de Uygur dilinde yazılmış kitapları yakmaya başladıkları, okullar başta olmak üzere, ideolojik eğitimi hızlandırdıkları, Uygur diline ve kültürüne yönelik bu kampanyanın sadece terörizmi değil, tüm halkı hedef alması nedeniyle ileride daha derin ihtilaflara yol açabilecekleri vurgulanmaktadır.⁴³

HSK (Hanyu shuiping kaoshi—"Chinese competence test") testi ana dili Çin'ce olmayanları desteklemek ve değerlendirmek için 1998 - 2000 yılları arasında Sincan, İç Moğolistan, Qinghai, and Jilin'daki okullarda kullanılmıştır. Günümüzde bu test bazı tarihsel azınlık okullarında azınlıkların ilerlemesi için bir gerekliliktir. Alınacak minimum bir derece ile Çin genelindeki okullarda akademik yükselme garantisi edilebilir. Ayrıca test pragmatik ve aşırı milliyetçidir.⁴⁴

Sincan'daki dil politikaları için 1984 yılı bir dönüm kabul edilmektedir. Özerk Bölge Komünist Partisi, Çin dilinin eğitimdeki tüm müfredat programında yaygınlaşmasını kabul etmiştir. 1984'te Han olmayan çocuklar ortokulun ilk yılından itibaren 1992 yılından sonra ise 3 ncü sınıftan itibaren resmi olarak Çince öğrenmeye başlamışlardır. Günümüzde Çince öğretim birinci sınıftan itibaren başlamaktadır.⁴⁵

1980'lere kadar her ebeveyn çocuklarını bir Çin okuluna ya da Uygur okuluna gönderme konusunda seçim yapmak zorunda bırakılmışlardır. Uygurların dışında kalanlar her zaman için bölgede ortak olarak kullanılan standart dil kullanımını tercih etmektedir ve çocuklarını Han sınıflarına kaydettirmektedirler. Uygur aileleri ise çok zor bir seçimle karşı karşıya kalmışlardır. Uygur

43 Uygurlar hakkındaki çalışmaların çoğu Çinliler tarafından yazılmıştır. Uygur diaspora sitelerinden birisi CHC'nin Mayıs 1991 yılında Sincan'da üç kitabın yayımlanmasına engel olduğunu iddia etmiştir. "Uygur İnsanı; Hanların Kısa Tarihi ve Eski Uygur Literatürü" kitabının yazarı Turgun Almas evinde tutuklanmış ve kitabı yasaklanmıştır. Michael Dillon, "Uyghur Language And Culture Under Threat In Xinjiang", *Diplomatic Observer*, Ağustos 2002, (Erişim) http://www.diplomaticobserver.com/special_files/uyghur.html ve www.cacianalyst.org, 03.04.2007

44 Arianne M. Dwyer, *a.g.e.*, s 34.

45 Arianne M. Dwyer, *a.g.e.*, s 37.

Qos

Akademik
Bakış
233
Cilt 1, Sayı 1
Kış 2007

okullarını seçtikleri takdirde okuma ve yazmada iyi bir Uygurca öğrenecek olan çocuklarının etnik kimliklerini devam ettireceklerini düşünmektedirler. Fakat Han sınıflarına kaydettirdikleri zaman da iş bulmada başarılı olma şanslarının artıp artmayacağı bir araştırma konusudur.

Çin diliyle eğitim gören azınlık öğrencilerinin konuşma, giyim ve hareketler anlamında Çinli öğrenciler gibi olma eğiliminde oldukları görülmektedir. Uygur nüfusunun fazla olduğu şehirlerde çocukların Han okullarına gönderilmeleri yaygın değilken, bu oran Urumçi'de 1998 rakamlarına göre % 50'dir.⁴⁶

Bugün okul öncesi okullarda bile azınlık dili -Uygurca- sınıfları gün geçtikçe azalmaktadır. Mesela Sincan Üniversitesinde azınlık dili ile eğitim veren sınıflar önce üç ten bire düşmüş daha sonra ise hiç kalmamıştır. Yine Kazakistan'da 30.000 Uygurlu ana dili ile eğitim görmektedir. Yalnızca 30 Uygur dil okulu bulunmakta iken, 30 tane Rus - Uygur - Kazak okulu bulunmaktadır. Ayrıca hükümet Uygur dilinde faaliyet gösteren tiyatroları ve dans topluluklarını desteklemektedir. Kırgızistan'da da Uygurca eğitim veren okul bulunmaktadır. 1994'ten itibaren Devlet üniversitesinin Uygur filolojisi fakültesi bulunmaktadır. Sincan'daki 8 milyonluk Uygur nüfusu komşularındakinden daha fazladır ve Çin hükümeti kontrolü altındaki Uygur dil okullarının, ayrılıkçı hareketleri besleyeceğine ait bir delil yoktur.⁴⁷

Şu anda Sincan'daki tüm üniversitelerde Kuzey Çin Lehçesinde yüksek dereceli bir yeterlilik almak zorunludur. Bu zorunluluk devlet kademelerinde çalışmak isteyenler için ise kaçınılmazdır.

Bu kapsamda Han Çinlileri dilleri ve eğitimleri sayesinde Sincan'daki büyük endüstrilerde kontrolü sağlamışlardır. Ekonomik üretimleri de merkezin başlıca ihtiyaçlarını karşılamaktadır. Örneğin petrol endüstrisi neredeyse tamamen hanlılar tarafından yönetilmektedir. Çin Ulusal Petrol Şirketi, Sincan'daki çalışanlarının çoğunu ülkenin diğer bölgelerinden getirmektedir.⁴⁸ Bu durum Sincan'da Han nüfusunun yerel Uygur nüfusunu bölge ekonomisinin dışına itmesine yol açmaktadır. Ayrıca bölgenin zengin kaynaklarının ülkenin orta ve doğusunun gelişimi için aktarıldığı bilinmektedir. Dolayısıyla Uygur Bölgesi çift taraflı bir saldırı ile karşılaşmaktadır.

Sincan bölgesindeki eğitim - öğretim durumunu daha iyi anlayabilmek maksadıyla bölgedeki kurumların diğer bölgelerle karşılaştırılması yeterlidir.

46 Arienne M. Dwyer, *a.g.e.*, S 37-38.

47 Arienne M. Dwyer, *a.g.e.*, S 39.

48 John Pomfret, "Go West, Young Han", *The Washington Post*, 15 Eylül 2000.

Tablo 2. Sincan'daki Eğitim-Öğretim Durumunun Diğer Bölgelerle Karşılaştırılması

Bölgeler	Eyaletler	Üni./Kolej Sayısı	Orta Okul Sayısı	İlk Okul Sayısı	Okuma Yazma Oranı (%)
Kuzey Çin	Hebei	46	5,076	46,243	85.30
Kuzeydoğu Çin	Liaoning	62	3,517	14,386	87.87
Doğu Çin	Zhejiang	35	3,444	19,700	82.39
Orta Güney Çin	Guangdong	42	4,795	24,700	93.14
Kuzeybatı Çin	Sincan	18	2,090	6,962	75.32

Sincan Uygur Özerk Bölgesi eğitim konusunda ÇHC'nin en geri durumda olan orta bölgelerden bile kötü durumdadır. Özellikle dilin öğrenildiği ilköğretim seviyesinde yetersizlik dikkat çekicidir. Üniversiteye temel olacak lise eğitimi kurumları ise ilköğretim kurumlarının dörtte biri kadardır. Eğitim konusundaki bu yanlış yaklaşım din konusunda da karşımıza çıkmaktadır.

Din, 11 Eylül ve Değişen Dengeler

Tibet'in ÇHC kontrolünden kurtulmak için verdiği uzun mücadele, Batı basınında ayrıntılı yer alırken, ÇHC içindeki Müslüman nüfusun ve bu nüfusun biraz özgürlük ve saygınlık için verdiği mücadelenin çok az yer aldığı görülmektedir. ÇHC'deki İslam anlayışı yedinci yüzyıla kadar dayanmasına rağmen 20 nci Yüzyılın başlarına kadar yeterli ilgiyi görmemiştir. Bu durumdan 1949 yılında ÇHC'nin kurulmasıyla başlayan dışarıya kapanma da etkili olmuştur.⁴⁹

Bunun yanında Batının bu tepkisizliği gerçek anlamda hiç de yabancı değildir. Uygurların Türk ve Müslüman olması Batı'nın ÇHC'ye tepkisiz kalmasının en büyük nedenlerinden biridir. Keza Çeçenistan ve Bosna'da da benzer durum ortaya çıkmıştır. Müslüman ülkelere yapılan saldırılarda sessiz kalan Batı, tehlikenin içinde Hıristiyan ve Yahudilerin olması durumunda hemen müdahale edebilmektedir.

Din, 7.2 milyonluk Uygur Müslüman'ı için sadece bir inanç sistemi değil, aynı zamanda tarihsel geleneklerini ve kültürlerini korumak için bir vasi-

⁴⁹ Raphael Israeli, *Çin'deki Müslümanlar*, Çev; İbrahim Kapaklıkaya, Gelenek Yayınları, İstanbul Mart 2003, s.277.

tadır. İslam mirası içinde Uygur dili ve topraklarına olan güçlü bağlılıkları, Uygur kimliğinin ve Uygur milliyetçiliğinin kuvvetlenmesine yardım etmektedir.

Raphael Israeli ÇHC'deki Müslüman anlayışı şu şekilde tarif etmektedir: "Hiçbir Müslüman cemaati Çin'deki cemaat kadar az tanınmaz. Buradaki Müslümanların toplam sayılarına ilişkin güvenilir rakamlar bile ortada yoktur. Çinli Müslümanlar Komünist rejim altında Mekke ve Medine'ye çok zahmetli hac yolculukları yapacak kadar şevklidirler. Tarihi Çin sınırları içinde yaşayan ve şimdi Halk Cumhuriyeti sınırları içinde kalan Müslümanlar hakkında bildiğimiz tek şey; büyük bir etnik çeşitliliğe sahip olduklarıdır. Çinliler, Moğollar ve çeşitli kabilelere mensup, çeşitli kabilelere mensup, sayısız göçmen soylarla birlikte Türkler Müslümanları oluşturmaktadır. Bu coğrafi izolasyonun, sınırlı sayıdaki entelektüel kaynağın ve geçmişteki Çin siyaseti içinde birçok yabancı unsurları eritmiş kadim medeniyet atmosferinin bütün dezavantajlarına rağmen, Çin İslam'ı hayatta kalmış ve mevcut Komünist hükümetin Müslüman toplumuna verdiği zarara rağmen dirençli bir tarzda canlılığını muhafaza etmiştir."⁵⁰

Sincan Tibet gibi öz kimliğini ve kendi hakkını tayin etmeye çalışarak bir etnik azınlık hareketi göstermektedir. Fakat Tibet'ten farklı olarak Sincan ayrıca Orta ve Batı Asya'daki geniş İslam kimliğiyle bağlantılı olan daha karmaşık azınlık problemleri yaşamaktadır. Bu faktör ve etnik bilinç, birbirlerini Sincan'daki etnik dini çatışmaların üretimi için eritmektedirler. Bu problem 11 Eylül olaylarından sonra uluslararası terörizmin bölgedeki etkisinin artması ve ÇHC hükümetinin daha etkin bir politika ile ayrılıkçılık ve terörizm arasındaki farkın bulanıklaştırılmasına izin vermesi sonucu iyice şiddetlenmiştir.⁵¹

ÇHC'de Uygur kimliğine en büyük saldırı İslam inancının üzerine oturtulmuştur. 11 Eylül saldırılarından sonra Uygur bölgesindeki yasaklama ve engellemelerini uluslararası terörizme karşı yaptıkları konusunda söylemde bulunan Çin yönetimi, 11 Eylül saldırılarını takip eden dönemde, din üstünden Uygurlara uygulanan baskılar daha da artmıştır. Bu dönemde Ramazan ayı boyunca camiler kapatılmıştır. İmamlara büyük baskı yapılmıştır.⁵²

Resmi olmayan kaynaklara göre 18 yaşın altında bulunan Müslümanların camilere gitmesine ve din eğitimi almasına izin verilmemektedir. ÇHC anayasasınının 36 ncı maddesine göre din konusunda öğretmenleri ve üniver-

50 Raphael Israeli, *a.g.e.*, s. 16.

51 Abanti Bhattachary, *a.g.e.*, s 358.

52 "China's Anti-terrorism Legislation: Repression in the Xinjiang Uyghur Autonomous Region" (Erişim) <http://web.amnesty.org..> 10.06.2007.

site öğrencilerini engelleyen birçok kısıtlama mevcuttur. Sincan Üniversitesi başkan yardımcısı Dr. Tashpolat Tiyip, Sincan Üniversitesinde dinsel hiçbir aktiviteye izin verilmediğini, herhangi bir dinsel aktivite içinde olduğu tespit edilen öğrencilerin üniversiteden uzaklaştırıldıklarını belirtmektedir.⁵³

Bu muhafaza ÇHC'nin Uygur hareketine bakış açısının; ayrılıkçı, kökten dinci ve terörist bir karakter taşıdığı yönünde geliştirmiştir. Nitekim 3-6 Mayıs 1996 tarihlerinde Pekin'de yapılan bir konferansın sonuç raporunda Sincan'ın istikrarına yönelik ana tehlikenin ayrılıkçılık ve kökten dincilik olduğunun üzerinde durulmuştur.⁵⁴

11 Eylül olayları sonrasında ifade edilen terörizm kavramı Uygur sorununa yeni bir boyut kazandırmıştır. ÇHC, sorunu uluslararası kamuoyuna bir küresel terörizm sorunu olarak göstermeye çalışmıştır. ÇHC Devlet Konseyi tarafından 21 Ocak 2002 tarihinde hazırlanan "Doğu Türkistan; Terörist Grupların Yaptıkları Yanlarına Kar Kalmayacak isimli raporda 1990 yılından beri 200 olay meydana geldiği, bu olaylarda 162 ölüm, 440 yaralanmanın olduğu belirtilmiştir.⁵⁵ Ancak raporda dikkat çeken en önemli nokta terörist saldırı olarak nitelendirilen eylemlerin en yakın tarihli olanlarının Nisan 1998 ve Şubat 2001 olduğudur.

2002 yılında ABD tarafından ETIM (Doğu Türkistan İslami Hareketi)'in terörist örgüt olarak listeye alınması sonrasında ÇHC'nin baskıları daha da artmıştır. 11 Eylül sonrasında ilk altı ayında yaklaşık 3000 kişi tutuklanmış, birçok insan uzun süreli hapis cezasına çarptırılmış ve idam edilmiştir.⁵⁶

Bunun yanında ÇHC'nin uluslararası ilişkileri geliştirmek için "İslam kartı"nı oynamaktan çekinmediği de söylenebilir. Sovyetlerin Afganistan'ı işgaliyle birlikte ÇHC'nin arka bahçesinde yeni bir güvenlik sorunu ortaya çıkmıştır.

Çin liderliği, Afganistan'daki Sovyet askeri varlığı karşısında Müslüman Afgan mücahitleri desteklemekten çekinmemiştir. Pakistan, Suudi Arabistan ve diğer bazı Müslüman devletlerle siyasal ve dinsel etkileşimi de teşvik etmiştir. Bununla birlikte, 1980'lerdeki dini tolerans ve Orta Asya'nın 1990'lardaki açılımı, Uygurlar ve ÇHC'deki diğer etnik nüfus arasında kimlite ve dinsel farkındalıkta ani bir artışa yol açmıştır.

53 "Xinjiang Uighurs" 2002 Annual Report, *Congressional Executive Commission on China*, (Erişim) <http://www.cecc.gov/pages/virtualAcad/uighur/xinannrept02.php>, 16.12.2006.

54 (Erişim) <http://www.amnesty.org/ailib/intcam/china/china96/rel7.htm>, 16.12.2006.

55 "East Turkistan! Terrorist Forces Cannot Get Away With Impunity", *People Daily*, 21 Ocak 2002.

56 Zamira Eshanova ve Bruce Pannier, "China: Uyghur Group Added to US List of Terrorist Organisations" *Radio Free Europe/Radio Liberty* 09 Ocak 2002, Ayrıca (Erişim) <http://www.eurasianet.org/departments/insight/articles>, 10.06.2007.

gazi

Akademik
Bakış

237

Cilt 1, Sayı 1
Kış 2007

Doğu Türkistan'da yaşayan Uygurların başlıca üç temel istekleri bulunmaktadır. Ana hedef Orta Asya Türk Cumhuriyetleri gibi bağımsızlık elde etmektir. Han Çinlisi göçünü durdurmak ve bölgelerindeki doğal kaynakları kendilerinin kullanması ise diğer amaçları oluşturmaktadır.⁵⁷

Uygur hareketine bütünlük kazandırabilecek bir lider eksikliği (Tibet'te Dalai Lama gibi), bütün Uygurluların bağımsızlık istememeleri, diğer etnik dokuz Müslüman azınlıklarla ilişkilerinde gerginlik yaşamaları ve destek bulamamaları Sincan'ı parçalı bir yapıya bölmektedir. Bu etkenlerin yanında politik İslam ve kökten dinciliğin dünya kamuoyu tarafından desteklenmemesi de hareketin ivme kaybetmesine neden olmaktadır.

Hareketin ÇHC içinde zayıflamasına karşılık dünyanın her tarafından giderek güçlenen bir Doğu Türkistan diasporasıyla karşılaşmaktayız.* Özellikle internet yoluyla yapılan propaganda ve girişimler Uygur kimliğinin ayakta kalmasını sağlamaktadır.

Sincan konusunda merkezi otoritenin alacağı her politik karar ÇHC içindeki tüm azınlıkları etkileyecektir. Dolayısıyla Sincan'daki istikrar ve gelişim tüm ülkenin istikrar ve gelişimini etkileyen temel faktördür.

Sincan'da günümüzdeki statünün devamı ÇHC'nin devamı anlamına gelmektedir. Bu noktada ÇHC Uygurlara yönelik politikasında yumuşamaya gitmeyecek, hatta gelecekte baskılarını daha da artırabilecektir.

ABD'nin Uygur Stratejisi ve Türkiye

Uygurlar ve köktenci militanlar arasındaki ilişki konusunda, 11 Eylül sonrasında hazırlanan Çin medya raporları tarafından yanıtılan ve bu sayede Uygur milliyetçiliğini terörizmle karıştıran ABD, Çin Komünist Partisi'nin kendi azınlıklarını bastırmak yönündeki projesi üzerindeki ÇHC - ABD iş birliğini de meşrulaştırmıştır.

Çin medyasının, 2001 öncesi ve sonrasında Uygur milliyetçilerini tanımlama konusundaki üslubu, 50'den fazla Uygur grubunu terörist olarak nitelendirmesinden de anlaşıldığı üzere "ayrılıkçılardan", "köktenci teröristler" olarak belirgin bir değişim göstermiştir. Maalesef 8-10 milyon Uygurlunun Washington tarafından resmen terörist ilan edilmesi hükümette ve toplumda Uygurlara karşı, yanlış bir havanın oluşmasına neden olmuştur.⁵⁸

⁵⁷ Anıl Çeçen, *a.g.e.*, s. 327.

* Orta Asya'da yaklaşık 500.000, Türkiye, S. Arabistan, Afganistan, Batı Avrupa ve ABD'de yaklaşık 150.000 civarında Uygurlu yaşamaktadır.

⁵⁸ Arienne M. Dwyer, *a.g.e.*, s 15.

2001 yılından önce ÇHC'nin iç işlerine karışma konusunda isteksiz olan ABD, ÇHC'nin giderek önemli bir politik aktör ve ticari bir ortak konumuna gelmesiyle bu isteksizliğinden vazgeçmiştir. 2001 yılı öncesinde insan hakları konusunda gözlemci ve yorumcu kavramlarıyla sınırlı kalan ABD girişimlerinin, 2001 sonrasında yorum konusunda geri plana çekildiğini ve yalnızca "uluslararası terörizm" kavramına odaklandığını görüyoruz.

Ayrıca iki ülke arasında gelişen ikili ilişkilerin ÇHC'nin yerel sorunlarını ikinci plana ittiği görülmektedir. ABD'nin değişen hassasiyeti ÇHC medyası tarafından iyi kullanılmış, İslam ABD'nin terörle savaşının tek kaynağı olarak gösterilmiştir. O dönemde "Müslüman Uygur", "Uygur teröristleri", "Cihad" ve "Doğu Türkistan" kelimeleri sıkça kullanılmıştır.

2002 yılında ABD, ETIM örgütünü terörist örgütler listesine aldığını açıklamakla birlikte, Urumçi'de meydana gelen ve insan haklarına aykırı bir şekilde karşılık gören olayların teröre karşı yapılan bir hareket olarak görülmediğini de açıklamıştır.⁵⁹

ÇHC Doğu Türkistan konusunda Türkiye'yi suçlarken ABD'yi de Türkiye'ye yardım etmekle itham etmektedir. Son yıllarda ABD'ye giden Uygurlar sayesinde Uygur Türkleri; dünyanın en büyük ABD yanlısı Müslümanları haline gelmişlerdir. 14 Eylül 2004 tarihinde 14 kişiden oluşan "Doğu Türkistan Cumhuriyeti Hükümeti" Kongre üyesi Jo Ann Davis'in girişimiyle ABD parlamento binasında kurulmuştur.

ABD'nin Doğu Türkistan'a yönelik izlediği politikalar giderek Türkiye için daha fazla önem kazanmaktadır. ABD bölgeye insan hakları açısından yaklaşmakla beraber bölgedeki Uygur Türkü varlığını da siyasi olarak destekler görünmektedir. ABD seçimleri öncesinde ABD'de kurulan Doğu Türkistan hükümeti bu düşüncenin bir parçasını oluşturmaktadır.

Bu noktada dikkat edilmesi gereken konu ABD'nin izliyor görüldüğü "Pantürkist" politikalarıdır. ABD izlediği bu politikaları zamanla değiştirecek, Kafkasya ve Orta Asya'da olduğu gibi "Türklük" olgusu saf dışı bırakılabilecektir. Ayrıca 11 Eylül sonrası ABD tarafından terörizme karşı izlenen politikaların diğer ülkelerin kendi ülkelerinde terörist olarak gördüğü alt toplumlara olan baskılarını arttırmaları için bir kılıf yarattığı da unutulmamalıdır.

Keza 11 Eylül saldırılarının hemen sonrasında ÇHC Dışişleri Bakanlığı sözcüsü bir açıklama yapmış ve Doğu Türkistan'daki ayrılıkçılara karşı müca-

59 Arianne M. Dwyer, *a.g.e.*, s 40.

delenin de uluslararası terörizme yönelik çabaların bir parçası olması gerektiğini açıklamıştır.⁶⁰

ABD politikası gerçekte görüldüğünden oldukça farklı olmasına rağmen, ÇHC'nin Sincan'daki baskılarına karşı ABD'nin girişimleri iki negatif sonuç doğurabilecektir.

Birincisi Sincan'daki milliyetçi düşüncüyü ortadan kaldırmak için ÇHC'nin gelecekte yapabileceği askeri girişimler, ÇHC hükümeti ve medya tarafından "teröre karşı savaş" olarak adlandırılabilir ve hatta bu konuda uluslararası destek dahi isteyebilecektir.

İkincisi ise bu duruma karşı ABD girişimlerinin ters tepki doğurabilecek olmasıdır. Uygurlar (ve Orta Asya Cumhuriyetlerindeki birçok ılımlı Müslüman Türk sözcüler) Sincan'daki sınırlamalara ortaklığı için ABD'ye öfke duyacaklar ve bu gruplar gittikçe radikalleşeceklerdir.

Gelişen bu olaylar göstermiştir ki Türkiye ABD'nin bölgeye yönelik politikalarını iyi analiz etmeli ancak Doğu Türkistan konusunda ÇHC'ye karşı kendi politikasını yaratmalıdır.

Türkiye - ÇHC İlişkilerinde Doğu Türkistan Sorunu

Asya coğrafyasını devamlı olarak geri planda görme yanlışlığı içerisinde olan Türkiye; 1938 yılından sonra Türkistan coğrafyasındaki insanları tanımak, onlara kendini anlatmak adına hiç çaba göstermemiştir.

Bu hazırlıksızlık Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla Batı Türkistan'da doğan Türk Cumhuriyetlerine karşı doğru politikaların yaratılmasının da önüne geçmiştir. Türkiye, yıllardır Asya'ya ait kapsamlı bir politika üretememiş, Asya'nın giderek artan önemini Batı merkezli bir yaklaşımla ikinci planda görme yanlışlığına düşmüştür.

Mustafa Kemal ATATÜRK, bu konuda önemli bilimsel alt yapıların temelini atmışsa da vefatından sonra gerek siyasi liderler, gerek aydınlar, onun Asya siyasetini geliştirerek, bir devlet siyaseti haline getirememişlerdir.

Uluslararası ilişkilerde Türkiye Cumhuriyeti'nin bağımsızlığı ve karşı ülkeler nezdinde eşitliğinin gözetilmesi ilkesi "Yurtta sulh cihanda sulh" prensibinden önce gelmekle birlikte, Atatürk sonrası ikinci kavram yanlış uygulamalarla öne çıkarılmış, uluslararası ilişkilerde eşitlik konusunda büyük tavizler verilmiştir.

60 Joshua Kurlantzick, "Unnecessary evil: China's Muslims aren't terrorists. So why did the Bush administration give Beijing the green light to oppress them?", *Washington Monthly*, Aralık 2002.

“Yurtta Sulh cihanda sulh”u hiçbir konuda ses çıkarmayarak kendi kabuğuna çekilmek olarak yorumlayan, Batı ile ittifak için eşitliği ve tam bağımsızlığı hiçe sayan bu düşünce, Dış Türkler diye bir olgunun farkında bile olmamış, bu tabirin kullanılması bile sakıncalı görülmüştür.

Türk Cumhuriyetleri’nde iktidarda bulunan eski komünistlere her türlü destek verilirken, Türklüğü ön plana çıkaran muhalefet liderleri Türkiye’den çıkarılmıştır. Günümüzde ise Irak Türkmenleri konusunda yeterli ve seviyeli politika yapılamamaktadır. Aynı şekilde Doğu Türkistan konusunda Türk halkının hassasiyeti göz ardı edilmekte ve bölgedeki inisiyatif yalnızca ABD’nin raporlarına terk edilmektedir. Tüm bu yanlışlıklar bir yandan Türk insanının kendine olan güvenini ve saygısını yitirmesine yol açarken, diğer yandan da Türkiye’yi hamileri olarak gören dış Türklerin, Türkiye’ye olan bakışını değiştirmektedir.

Türkiye Asya’ya olan bakışını değiştirdiği takdirde, bölgeyle olan derin tarihi ilişkileri sebebiyle bölgede barış ve güvenliğin yeniden inşasında ve korunmasında önemli rol oynayabilecektir. Tarihi ve kültürel bağlarından dolayı Türkiye’nin konumu, diğer devletlerle kıyaslandığında kendisine bazı üstünlükler sunmaktadır. Diğer taraftan coğrafi konumu, jeopolitik ve jeostatejik özelliklerinin taşıdığı önem, Türkiye’yi bölge ile yakından ilgilenmek durumunda bırakmaktadır.

Türk dış politikasını yönlendiren asker ve sivil bürokrasiyle siyasi irade arasındaki kopukluk ve görüş farklarının ÇHC’ye yaradığı da ayrı bir gerçek olarak karşımıza çıkmaktadır. Türkiye’nin Doğu Türkistan konusunda tutarlı bir politika izleyemediği, farklı dönemlerde kararsız politikalar izleyerek dengeyi sağlayamadığı görülmektedir. Türkiye’nin bu politikası bölgede Türkiye’nin Türklerin azınlık haklarının çiğnenmesine göz yumduğu şeklinde algılanmaktadır. Bu durumun bölge ülkelerinin Türkiye’yi güvenilir bir merkez olarak görmesini engelleyebileceği değerlendirilmektedir.⁶¹

Nitekim Türkiye Cumhuriyeti’nin 56 ncı hükümeti tarafından çıkarılan Türkiye’deki Doğu Türkistan vakıf ve derneklerine ilişkin olarak yayınlanan 23.12.1998 tarihli, 1998/36 numaralı gizli genelgeyle,⁶² bu bölgenin ÇHC’nin toprak bütünlüğü içinde değerlendirilmesi gerektiğine işaret edilerek, Doğu Türkistan adına faaliyet gösteren vakıf ve derneklerin toplantılarına herhangi bir bakan veya devlet görevlisinin kesinlikle katılmaması istenmiştir.

⁶¹ Bekir Günay, *Avrupa’dan Asya’ya Sorunlu Türk Bölgeleri*, IO Yayıncılık, İstanbul 2005, s.110-112.

⁶² “Başbakanlıktan Gizli Doğu Türkistan Genelgesi”, *Hürriyet*, 4 Şubat 1999.

Gazi

Akademik
Bakış

241

Cilt 1, Sayı 1
Kış 2007

Hablemitoğlu genelgenin dayandırıldığı ilk gerekçeyi Şu Şekilde açıklamaktadır; “ÇHC ile ikili ekonomik geliŐmelerde tıkanıklık yaratmamaktır. Oysa toplam ihracat ve ithalatta ÇHC'nin yerinin Almanya, Fransa, ABD, RF ve hatta İtalya'dan geri olduğu düşünöldüğünde bu kararın gerekçesi anlaŐılamamaktadır. ÇHC sadece mal satılacak büyük bir Pazar değildir, aynı zamanda tüm ürettiklerini dünya pazarlarına sokabilen büyük bir ekonomik devdir. Türkiye ÇHC için Avrupa ölkelerine sıçrama tahtasıdır ve olanakları geniş bir pazardır. Dolayısıyla “ÇHC her sattığımızı almaya hazır, aç bir açık pazardır, ÇHC'yi kaybetmeyelim” gerekçesi kısır bir varsayımdan öteye gitmeyecektir.”⁶³

Türkiye - ÇHC siyasi, ekonomik ve ticari iliŐkilerindeki gelişim hep Türkiye aleyhine geliŐmiŐtir. Bu durum aslında Türkiye'nin ÇHC'ye değil, ÇHC'nin Türkiye'ye ihtiyacı olduğunu göstermektedir. Türkiye'nin stratejik konumu, Orta Doğu, Orta Asya ve Kafkasya ile olan bağlantıları ve Doğu Türkistanlılarla koparması güç olan manevi bağları Türk dış politikasının ÇHC'ye karşı üstönlüğünü oluŐurmaktadır.

Hablemitoğlu ikinci gerekçeyi ise; “İkincisi, bir dost ölkenin içişlerine müdahale sakıncasıdır. Bu sakınca yalnızca Türkiye'de bulunmaktadır. Keza ÇHC, 1960'lı yılların sonlarından itibaren Türkiye'nin içişlerine iki ayrı yönden müdahale etmektedir: Birincisi, Türkiye'de “Maocu” olarak ortaya çıkan yapılanmalara tam bir lojistik destek vermek; ikincisi ise, daha önce Türkiye'ye göç etmiŐ Doğu Türkistan cemaatini kontrol altında tutmak!.. Çin Komünist Partisi Merkez Komitesi'ne bağlı Devlet Güvenlik Bakanlığı, Kamu Güvenlik Bakanlığı, Halk Kurtuluş Ordusu bünyesi içindeki 8341 Unit-Central Security Regiment örgütünün İkinci Departmanı ve Uluslararası İrtibat Departmanı ve Yeni Çin Haber Ajansı (Xinhua), Türkiye ile ilgili tüm istihbarat ve ajitasyon faaliyetlerinden müteselsilen sorumludur.”⁶⁴ Şeklinde açıklamaktadır.

Bunun yanında ÇHC'nin Doğu Türkistan konusunu her fırsatta Türkiye'nin önüne sorun olarak çıkardığı ve Türkiye'yi yalnızca bu konu kapsamında politika üretmeye zorladığı görölmektedir.

Doğu Türkistanlılar için bir diğer tehlike ise bölgedeki kökten dinci grupların gençler üzerinden siyaset yapmasıdır. Bu siyaset uluslararası dini sermaye çevreleri tarafından (Suudi Arabistan, İran, Taliban) desteklenmektedir. Bu siyasetin engellenmesi hem ÇHC hem de Türkiye'nin yararındadır.

Bu siyasetin engellenmesi amacıyla Türkiye'nin bölge halkına eğitim yönünden destek vermesi gerekmektedir. Bu konuda 11 Eylül sonrasında

63 Necip Hablemitoğlu, “Türkiye-Çin İlişkilerinde Göz ardı Edilen Bir Boyut: Hükümet-Çin-Doğu Türkistan”, *Hakimiyeti Milliye*, (Erişim) <http://www.hakimiyetimilliyeye.org>, 06.06.2007.

64 Necip Hablemitoğlu, *a.g.m.*

ÇHC; Uygur Türkü öğrencilerin Orta Asya'daki Türk üniversitelerinde okumalarına müsaade etmemeye başlamıştır. ÇHC kökten dinci grupların bölge halkına yaklaşımlarını da Türkiye'ye yüklemekte ancak petrol satın aldığı Suudi Arabistan ve İran'a karşı bu yönde herhangi bir girişimde bulunmamaktadır. Bu konunun Türkiye tarafından karşılıklı ilişkilerde devamlı gündeme getirilmesi, konunun direk muhataplarının Suudi Arabistan ve İran olduğunun belirtilmesi gerekmektedir.

Sonuç

Türkiye'nin ÇHC'ye karşı öncelikle Pantürkizm'in Türkiye'nin devlet politikası olmadığını, Uygur sorununun ÇHC'nin iç sorunu olduğunu ancak insan hakları ihlallerine Türkiye'nin sessiz kalamayacağını sıklıkla vurgulaması gerekmektedir. Bunun yanında Türkiye ÇHC'yi;

- Temel azınlık dilleri içinde kendi dil nüfuzunun mevcudiyetini koruması ve yayılması için Uygur dilinin eğitim dili olarak korunması,⁶⁵
- Dini ibadetler, cami ve evlerdeki kısıtlamaların serbest bırakılması,
- Sadece figüratif rolleri nedeniyle değil aynı zamanda gerçekten gücü olan azınlık kadroların eğitilmesi ve iş sahibi yapılması,
- Teknoloji eğitimi gibi adımlar atarak yüksek Uygurlu işsizliğini azaltılması ve işverenin etnik ayrımcılık yapmasına engel olunması,
- Kadınların eğitimine özel önem gösterilmesi gibi konularda teşvik edebileceği düşünülmektedir.

Ayrıca Türkiye, Sincan ve Tibet gibi ÇHC sınırındaki bölgelerde çok önem arz eden daha fazla kültürel özerkliğin gelişimini ÇHC ile diyaloglarıyla teşvik etmelidir. ÇHC'yi Uygurların etnik bağlılıkla ÇHC'ye bağlılık arasında seçim yapması konusunda zorlamaması için cesaretlendirmelidir.

Türkiye, ÇHC'nin bu bölgede bölge halkının yaşam seviyesini yükseltmek amaçlı yapacağı açılımlar, bölge halkının ÇHC'nin kurallarını kabul etmesinde önemli etken olacaktır.

Bunun yanında kökten dini gruplar tarafından kaynak sağlanan bazı örgütlerin de yandaş toplamalarını kısıtlayacaktır. Bu amaçla ÇHC'ye yatırım yapan firmaları Sincan Uygur bölgesine yöneltmeli ve böylece bölge halkının refah seviyesinin artırılmasında rol almalıdır.

65 Nitekim Türkiye, tarih boyunca bu konuda girişimlerde bulunmuştur. 1943 yılında Çin'deki Türkler arasında yeni harflerin kullanımı konusunda Türkiye'nin Çin elçisi tarafından gönderilen raporda; Çin'deki Türk azınlığın eğitim sorunlarında bahsedilmekte, yeni alfabenin Çin Türkleri için önemine değinilmekte ve Türkiye'nin bu konuda girişimde bulunmasının çok önemli olduğu üzerinde durulmaktadır. Ayrıca elçi; Sovyetlerin Doğu Türkistanlı gençleri Rusya'ya eğitim amaçlı götürdüğünü, Türkiye'nin de Türk gençleri için Türkiye'de eğitim şartları yaratması gerektiğini belirtmektedir. *T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi*, 030.10.257.728.16.

KAYNAKÇA

Arşiv Kaynakları

T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 030.10.257.728.16.

T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 030.10.258.735.5.

T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 030.10.258.735.6.

T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 030.10.258.735.7.

Tetkik Eserler

"China Constitution 1982 Section VI: Self-Government of National Autonomous Areas", *ÇHC Anayasası 1982*, http://www.oefre.unibe.ch/law/icl/ch00000_.html

<http://www.amnesty.org/ailib/intcam/china/china96/rel7.htm>, 16.12.2006.

"Başbakanlıktan Gizli Doğu Türkistan Genelgesi", *Hürriyet*, 4 Şubat 1999.

"China's Anti-terrorism Legislation: Repression in the Xinjiang Uyghur Autonomous Region" <http://web.amnesty.org>, 10.06.2007.

"China's Human Rights Progress: Eight Historic Changes (01/06/03)", <http://www.china-embassy.org/eng/zt/zgrq/t36672.htm>, 04.04.2007.

"East Turkistan! Terrorist Forces Cannot Get Away With Impunity", *People Daily*, 21 Ocak 2002.

"PRC Xinjiang Records Economic Growth", *Xinhua*, 22 Mart 1996,

"Xinjiang Uighurs" 2002 Annual Report, *Congressional Executive Commission on China*, <http://www.cecc.gov/pages/virtualAcad/uighur/xinannrept02.php>, 16.12.2006.

ARMAĞAN Mustafa, *Abdülhamid'in Kurtlarla Dansı*, Ufuk Kitap, İstanbul 2007, s. 149-150.

BHATTACHARY Abanti, "Conceptualising Uyghur Separatism in Chinese Nationalism", *Institute for Defence Studies and Analyses, Strategic Analysis*, Vol. 27, No. 3, Temmuz - Eylül 2003, s. 359.

ÇEÇEN Anıl, *Türk Devletleri*, Fark Yayınları, İstanbul 2006, s. 317.

DİLLON Michael, "Uyghur Language And Culture Under Threat In Xinjiang", *Diplomatic Observer*, Ağustos 2002, http://www.diplomaticobserver.com/special_files/uyghur.html ve www.cacianalyst.org, 03.04.2007

DWYER Arienne M., *The Xinjiang Conflict: Uyghur Identity, language Policy, and Political Discourse*, East - West Center Yayını, Policy Studies 15, Vaşington, 2005, s. 4.

ESHANOVA Zamira-Bruce Pannier, "China: Uyghur Group Added to US List of Terrorist Organisations" *Radio Free Europe/ Radio Liberty* 09 Ocak 2002, Ayrıca <http://www.eurasianet.org/departments/insight/articles>, 10.06.2007.

GEERTZ Clifford, "Primordial and Civic Ties", *Nationalism*, Der. A. SMITH ve J. HUTCHINSON, Oxford Yayınları, 1994, s. 29-34.

GÖMEÇ Saadettin, *Türk Cumhuriyetleri ve Toplulukları Tarihi*, Akçağ Yayınları, Ankara 2003, s. 252.

GÖMEÇ Saadettin, *Uygur Türkleri Tarihi ve Kültürü*, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Sayı 10, Ankara 1997, s.11-14.

Türkiye-Çin Halk Cumhuriyeti İlişkilerinde Doğu Türkistan Sorunu

- GÜNAY Bekir, *Avrupa'dan Asya'ya Sorunlu Türk Bölgeleri*, IQ Yayıncılık, İstanbul 2005.
- HABLEMİTOĞLU Necip, "Türkiye-Çin İlişkilerinde Göz ardı Edilen Bir Boyut: Hükümet-Çin-Doğu Türkistan", *Hakimiyet-i Milliye*, <http://www.hakimiyetimilliye.org>, 06.06.2007.
- HAYİT Baymirza, *Türkistan; Rusya ile Çin Arasında*, Almanca'dan çeviri Abdülkadir SADAĞ, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları, No. 37, Nisan 1975, s.135.
- ISRAELİ Raphael, *Çin'deki Müslümanlar*, Çev; İbrahim KAPAKLIKAYA, Gelenek Yayınları, İstanbul Mart 2003, s. 277.
- KARACA R. Kutay, "Türkiye-Çin Halk Cumhuriyeti İlişkilerinde Sorunlar ve Çözümler", *Türk Dünyasının Problemleri ve Çözüm Önerileri*, Editörler; Necdet Öztürk ve Ali Saktan, IQ Yayınları, İstanbul, Temmuz 2007, s. 369.
- KAZAKBALASI G.C., *Göçten Sonra*, Türk Dünyası Araştırma Vakfı Yayınları, 1980.
- KURBAN İklil, *Doğu Türkistan İçin Savaş*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1995, s. 71.
- KURLANTZİCK Joshua, "Unnecessary evil: China's Muslims aren't terrorists. So why did the Bush administration give Beijing the green light to oppress them?", *Washington Monthly*, Aralık 2002.
- LİAS Godfrey, *Göç*, Boğaziçi Yayınları, 1992
- MAHMUTOĞLU M. Niyazi, *Doğu Türkistan, Esaretteki Ülke*, Eğitim Vakfı Yayınları, 1987, s. 97 - 99.
- MİNG Tu Wei, *The Living Tree: The Changing Meaning of being Chinese Today*, Stanford Üniversitesi yayını, 1994.; Stanford, s.2.
- ÖZTOPRAK SAĞIR Meral -H. Serkan Akıllı, "Etnisite Kuramları ve Eleştirisi", *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Mayıs 2004, C 28, No. 1, s. 9.
- POMFRET John, "Go West, Young Han", *The Washington Post*, 15 Eylül 2000.
- XIAOTONG Fei, *Plurality and Unity in the Configuration of the Chinese People*, Hong Kong Çin Üniversitesi Yayını, Kasım 1988, s. 167-221.

Qoş

Akademik
Bakış
245
Cilt 1, Sayı 1
Kış 2007